10. Rampton B. Crossing: language and ethnicity among adolescents. – London: Longman, 2nd edn; Manchester: St Jerome Press, 2005.

Світлана РИБАЧОК

РЕФЕРЕНЦІЙНА СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ КОГЕЗІЙНИХ ЗАСОБІВ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Аналіз когезійно-когерентного потенціалу термінологічної лексики в науковому економічному дискурсі показав, що лінгвістична форма когезійних засобів виявляє значний когнітивний потенціал і зумовлюється інформаційним статусом структури, способом і місцем локалізації в дискурсивному просторі тексту, концептуальними характеристиками мовних форм як засобів орієнтації адресата стосовно ресурсів мовної картини, необхідних для формування чи зміни ментальних репрезентацій на різних етапах комунікативного процесу.

Ключові слова: термінологічна лексика, текст, дискурс, референція, когезія, когерентність.

Ключевые слова: терминологическая лексика, текст, дискурс, референция, когезия, когерентность.

Анализ когезийно-когерентного потенциала терминологичной лексики в научном экономическом дискурсе показал, что лингвистическая форма когезийных средств представляет значительный когнитивный потенциал и предопределяется информационным статусом структуры, способом и местом локализации в дискурсивном пространстве текста, концептуальными характеристиками языковых форм как средств ориентации адресата относительно ресурсов языковой картины, необходимых для формирования или изменения ментальных репрезентаций на разных этапах коммуникативного процесса.

The analysis of the cohesive and coherent potential of terminological lexis in economic discourse has revealed that linguistic form of cohesive means presents the significant cognitive potential and is predetermined by the structure information status, the forms of localization in a discursive space, conceptual characteristics as means of recipient's orientation of language resources needed to form or change mental representations at various stages of the communicative process.

Key words: terminological lexis, text, discourse, reference, cohesion, coherence.

У статті робиться спроба опису ролі термінологічної лексики у процесі реалізації нею текстово-дискурсивних ознак когезії та когерентності на матеріалі англомовних наукових текстів з економіки, що прямо корелюється з когнітивно-комунікативною парадигмою сучасного мовознавства. Питання про те, яким чином інтегративні процеси в сучасному інформаційному суспільстві впливають на лінгвальну репрезентацію фахового знання, як воно адаптується в різних дискурсивних режимах і в текстах різної цільової спрямованості, які інтра- та екстралінгвальні чинники зумовлюють вибір засобів їх аранжування тощо, все ще залишаються відкритими [1; 3; 8; 9; 12].

Науковий дискурс характеризується особливою модальністю, в основі якої лежить процес інтеграції нових знань з уже існуючими [3; 12]. Науковий текст є вербалізованим посередником між новою й відомою інформацією. Репрезентуючи останню до і після наукового відкриття, він таким чином відображає процес її трансферу усіма своїми аспектами – структурним, семантичним, логічним, когнітивним, комунікативним, аргументативним тощо. Предметом наукового повідомлення є не тільки результат пізнавальної діяльності, в основі якого лежить динамічний процес переходу знань a priori до знань a posteriori, а й процес накопичення знань у всій його повноті та стадіальності [9, 62].

На семантичному рівні когезія має своєрідні форми вираження. Тут актуалізуються ті

значення мовних одиниць, які реалізують логічні відношення між елементами інформативно-пізнавальної сторони наукового мовлення. Дослідження когезійних засобів термінологічної лексики в лексико-семантичному аспекті, спрямоване на вивчення одиниць мови як безпосередньо співвіднесених із реальною дійсністю, комунікацією та процесом набуття й поширення інформації, дає змогу усвідомити їх як систему взаємопов'язаних форм, що служать для забезпечення комунікативних потреб у певній мовленнєвій ситуації.

У вербальній діяльності людини властивості мови й мовлення інтегруються, що дає підстави говорити про взаємодію мовних (системних) і мовленнєвих (змістових) значень. Поширеною є думка про те, що мовні одиниці співвідносяться з мовленнєвими як мова з мовленням, сутність із явищем, абстрактне з конкретним, інваріант із варіантом, віртуальне (потенційне) з актуальним [8].

При зверненні до зв'язного тексту, конкретної мовленнєвої ситуації, при тлумаченні когезійних відношень поняття змісту стає вирішальним. У змістовій структурі висловлювання зазвичай виділяються такі значення: денотативне (референційне, предметне), інформаційне (препозитивне, становить його семантичну структуру), інтерпретаційне (репрезентує значення як своєрідну інтелектуальну модель предмета, події, ситуації, стану) [8].

Такі теоретичні міркування дають підстави вважати, що основу когезійних зв'язків між мовними засобами як елементами висловлювань складає взаємодія референційних, інформаційних та інтерпретаційних аспектів змісту. Розглянемо коротко ці аспекти семантики терміна.

Референцію розуміємо як віднесеність актуалізованих назв, номінативних висловлювань чи їх еквівалентів до об'єктів дійсності (референтів, денотатів). Референтним, денотатним простором економічних текстів є галузь економіки, яка репрезентується концептосферою економіки. Концептуальна структура термінології є інваріантною системою референцій, що здійснює комунікативний зв'язок у понятійній галузі між певними носіями мови.

Ідею адекватності тексту концептуальній моделі, яку він описує, висуває О.Каменська, вважаючи, що в тексті як комунікативній одиниці об'єктивується відповідний фрагмент знання. При описі цілісної картини світу в процесі творення тексту вибудовується система когезії, що відображає зв'язки, які існують у конкретній предметній понятійній сфері [6, 55]. Понятійні сфери в більшості своїй багатомірні, а текст лінійний, тому при об'єктивації цих сфер у тексті автор повинен лінеаризувати концепт, фрейм, перетворити їх у сукупність одномірних фрагментів. Отож, у тексті простежуються послідовні переходи від одного фрагмента до іншого з (імпліцитним) посиланням на те, як ці фрагменти зв'язані в єдине ціле. Поділ тексту на фрагменти зумовлений процесом створення його лінійної структури, що становить собою віддзеркалення багатомірної структури концептуальної моделі.

У науковому тексті термінологічні одиниці (ТО) передають інформацію про референтний простір. Поняття про референт, що становить складний комплекс ознак, може бути виражене за допомогою різних вербальних засобів, які мають інформативну значущість. Окремо взятий термін характеризується знаковою інформативністю, що дозволяє констатувати буттєвість референта, наявність деяких його ознак. Проте структура зв'язку експлікованих складників значення залишається імпліцитною, що може призвести до неправильної інтерпретації терміна за недостатності фонових знань і відсутності контексту.

Інформативність терміна експлікується в тексті завдяки текстовій мотивованості [2, 130]. При функціонуванні в текстах спостерігається подвійна реалізація текстуальної перспективи терміна – квантитативна і квалітативна. У першому випадку актуалізуються семантичні ознаки, що утворюють вертикальний зріз термінополя, котрий відображає потенційну, закріплену в мові кількість релевантних для комунікативних цілей відношень, у які вступає термін. За квалітативної реалізації релевантним є ступінь конкретизації наявної семантичної ознаки, що утворює горизонтальний зріз термінополя. Діапазон конкретизації поширюється від максимально узагальненого гіпероніма до максимально конкретизованого номенклатурного знака.

Терміни як основні концептуальні одиниці наукового тексту забезпечують передачу нової інформації, актуалізація якої відбувається за допомогою різних видів мовних засобів по-різному. Ступінь актуалізації змістово-концептуальної інформації визначається через наявність у семантичній структурі рекурентного елемента нових складових значення. Інформаційну насиченість терміна Е.Скороходько визначає за кількістю безпосередніх і опосередкованих семантичних складників [10, 206]. Серед факторів актуалізації нової інформації виділяють синонімічні, гіпонімічні, варіативні повтори термінів [5, 7].

Процес інтерпретації висловлення / тексту є процесом інтерактивним у тому розумінні, що в ньому має місце зіткнення різних систем знань. Інтерпретація – це вид когніції,

безпосереднім об'єктом якої є продукт мовленнєвої діяльності. Кожний акт когніції включає дві ментальні дії – одержання з пам'яті потрібного компонента поняття та поєднання його з інформацією, породженою раніше. Кожен новий елемент узгоджується як із мовними знаннями, так і зі знаннями про деякий фраґмент референтного простору. Отже, заставою інтерпретації є когнітивна співвіднесеність значень мовних одиниць, що втілюють кванти відомої та нової інформації. Такий принцип співвіднесеності й співінтерпретації значень зумовлює роль когезії в семантиці тексту [9; 13].

Отже, процес передачі семантичної інформації, який ґрунтується на когезійному зв'язку, співвідносить референційні, інформаційні та інтерпретаційні аспекти змісту терміна в тексті.

Семантизація термінів у тексті здійснюється різними способами. Серед них помітно виділяється дефініційний, у якому відбивається ідея того, що термін є особливим типом слова: він зіставляється з поняттям і вступає в системні відношення з іншими одиницями такого ж ґатунку, утворюючи разом із ними особливу систему – термінологію. Дефініції розглядають як перелік семантичних складників, необхідних для відмежування одного поняття від іншого, а також як головні інформаційні характеристики предмета [11, 76;].

Спостереження над дискурсотворчим потенціалом дефініцій дає підстави розглядати їхні семантичні складники чи головні інформаційні характеристики як динамічні актуалізатори когезійного потенціалу терміна в тексті. У нижче наведеному фраґменті вступної частини монографії "Introduction to Economics" має місце авторське визначення поняття, вираженого терміном economics: (1) Economics is the allocation of scarce means of production towards the satisfaction of human wants. (2) You're probably thinking – what did he say? (3) Let's break it down into two parts. (4) The scarce means of production are our resources, which we use to produce all the goods and services we buy. (5) And why do we buy these goods and services? (6) Because they provide us with satisfaction [15, 3].

У реченнях (4 – 6) термінологічні елементи дефініції (scarce means of production, satisfaction), наведеної в (1), стають суттєвими когезійними засобами контактних і дистантних текстових компонентів для тлумачення та конкретизації поняття. Когезійні зв'язки терміна economics реалізують його текстову інформативність на двох рівнях – на вертикальному (актуалізуються семантичні складники – квантитативна реалізація) і горизонтальному (конкретизується кожний семантичний складник, який є в дефініції, – квалітативна реалізація). Термінологічний складник the scarce means of production сам піддається дефініції, складники якої the goods and services беруть участь у когезійній будові наступного речення.

Когезійний зв'язок між реченнями (1, 2, 3) здійснюється когезійними засобами, вираженими займенниками what, it, які є синсемантичними мовними одиницями – їхнє значення може бути встановлене лише в мінімальному контекстуальному ланцюгу, в межах якого й реалізується когезійний зв'язок. Такі засоби називають термінологізованими субститутами [4]. Одиниці economics, what, it є когезійними засобами, функціонально еквівалентними членами однієї парадигми, яка об'єднує мовні одиниці на позначення поняття "розміщення обмежених засобів виробництва з метою задоволення потреб людини". Займенникові повтори what та it є опосередкованими актуалізаторами концептуальної інформації – не повідомляючи нового, вони є необхідною передумовою когезії тексту, запорукою адекватної інтерпретації реципієнтом текстової інформації. У цьому фраґменті "неінформативність" займенникових повторів полегшує адекватне сприйняття та розуміння інформативно насичених термінологічних складників дефініції терміна economics.

Когезійний зв'язок здійснюється через трансфер експліцитно виражених термінологічних складників, які утворюють відповідний фраґмент дискурсу. Семантичні складники термінологічного значення стають динамічними актуалізаторами когезійного потенціалу термінологічних одиниць, структурно-семантичними домінантами локальних і глобальних когезійних зв'язків. Наприклад, у монографії «Economics» дефініція однієї з основних економічних категорій money включає такі семантичні складники money as means of exchange (гроші як одиниця обміну), money as a unit of account (гроші як одиниця обліку), money as a standard of deferred payment (гроші як відкладений платіж, застава), money as a store of value (гроші як засіб збереження). Такі семантичні складники стають назвами параграфів Money as means of exchange / Money as a unit of account / Money as a standard of deferred payment / Money as a store of value, забезпечуючи когезію композиційних форм [14, 150-153].

Когезійні засоби, виражені семантичними складниками, співвідносяться з одним і тим же денотатом, відображають різні аспекти однієї наукової реальності. Поза зв'язком з цією реальністю вони можуть і не співвідноситися один з одним та парадигматично не бути

рівнозначними, вважають В. Гак і В.Лейчик [4, 51], називаючи такі елементи денотативними субститутами.

Зв'язок термінології як особливо організованої підсистеми мови з загальновживаною лексикою виявляється зокрема в полісемії. Причини появи полісемічних термінів пояснюють відсутністю в мові відповідної кількості слів і словотворчих засобів на позначення нових термінів, традиціями функціонування терміна, його семантичними й словотвірними зв'язками; диференціацією наукових понять і розхитуванням значення початково однозначного терміна в процесі використання й подальшого осмислення.

У деяких випадках, які охоплюють значні прошарки термінологічної лексики, полісемія діє як вияв загальномовних закономірностей, коли "одна знакова форма здатна вмістити в себе цілий ряд змістів". Для нашого дослідження релевантним є використання лексико-семантичних варіантів, що входять у семантичну структуру слова та співвідносяться завдяки їх паралельному використанню в тексті. Розглянемо фрагмент монографії "Introduction to Economics" [15, 7], де актуалізується термінологічне значення термінологічних словосполучень (ТС) economic resources.

We need <u>four economic resources</u>, often referred to as "the means of production", to produce an output of goods and services. Every society from a tiny island nation need <u>these resources: land, labor, capital, and entrepreneurial ability</u>. Let's consider <u>each</u> in turn.

<u>Land</u> As a resource, <u>land</u> has... <u>It</u> includes natural resources (such as timber, oil, coal, iron ore, soil,and water) as well as the ground …

<u>Labor</u> <u>Labor</u> is the work and time for which employees are paid. The police officer, the computer programmer, …

<u>Capital</u> <u>Capital</u> is mainly plant and equipment. <u>This capital</u> consists of factories, office buildings, and stores. Our shopping malls, the Empire State Building, and automobile plants and steel mills are <u>examples of capital</u>.

<u>Entrepreneurial ability</u> <u>Entrepreneurial ability</u> is the best familiar of four basic resources. <u>The entrepreneur</u> sets up a business, risks his or her own money, …. Often <u>the entrepreneur</u> is an innovator, such as A. Carnegie, J. Rockefeller, …

Когезійна специфіка цього фрагмента визначається реалізацією текстуальної перспективи терміна four economic resources через такі інформаційні блоки, як land, labor, capital, entrepreneurial ability, які, у свою чергу, забезпечують когезійну взаємодію контактно й дистантно розміщених речень. Когезійний зв'язок у блоці Land здійснюється між лексико-семантичними варіантами значення цього слова: land as expanse of ground, soil; land as a part of earth's surface that can be owned, including all buildings, trees, minerals; land as economic factor of production. У блоці Labor здійснюється когезійний зв'язок між повторами слова labor, які актуалізують такі лексико-семантичні варіанти: labor as physical or mental work; labor as workers as a political and economic force, labor as economic resources. У процесі актуалізації значень повторів терміна capital експлікуються такі лексико-семантичні варіанти: capital as total value of the assets of a person less liabilities; capital as amount of the proprietors' interests in the assets of an organization, less its liabilities; capital as money contributed by the proprietors to an organisation to anable it to function, capital as economic resources. У блоці Entrepreneurial ability актуалізується лексичне і термінологічне значення entrepreneurial ability as economic resources.

Семний аналіз "полісемічних термінів" свідчить, що у плані мовлення він своїми компонентами означає й тим самим диференціює одне і тільки одне спеціальне поняття у кожну одиницю його актуалізації. У процесі експлікації структури зв'язку складників значення four economic resources здійснюється їх конкретизація у лінійній структурі тексту. Діапазон їх дії простягається від максимального узагальнення до максимально конкретизованого знака, репрезентованого в тексті власними назвами, наприклад: <u>land</u> (oil, coal, iron, ore), <u>labor</u> (police worker, store manager, computer programmer), <u>capital</u> (factories, shopping malls, the Empire State Buildings), <u>entrepreneurial</u> <u>ability</u> (entrepreneur, innovator, A. Carnegie, J.D. Rockfeller).

Основу контактних і дистантних когезійних зв'язків складає реалізація парадигмо- і синтагмозначень, що відображає сутність термінологічної спеціалізації у звуженні значення термінів через включення до його семантики терміносем, які поглиблюють проекцію на конкретний фрагмент референтного простору. Потенційне значення ТС economic resources, актуалізуючись, розширює свій значеннєвий спектр і збільшує функціональне навантаження. У такий спосіб реалізується текстова інформативність терміна.

Для адекватної інтерпретації вербалізованої інформації автор пропонує візуальний та графічний спосіб подання цієї інформації – такі способи когезійно корелюють у праці, що дає змогу виокремити та зіставити суттєву інформацію.

Одночасна наявність контактних і дистантних змістових опор забезпечує можливість поетапної актуалізації складників значення, поступове нарощення змісту, створення індивідуально-авторської структури термінологічної одиниці. Текст завжди ширший від дефініції, тому він "дозволяє" собі й індивідуально-авторську репрезентацію семантики терміна.

У ході трансферу інформації між когезійними засобами здійснюється прирощення до термінологічного значення нових чи додаткових семантичних складників, що, очевидно, зумовлюється не тільки авторським тлумаченням терміну, а і впливом позамовних (історичних, соціальних, політичних) факторів. Нерідко вченим доводиться констатувати виникнення у терміна нових ознак, що цілком природно, адже в терміні відбивається перманентність лінгвокреативної діяльності людини такою ж мірою, як вона відбивається й у лексичному складі мови.

Додаткові елементи термінологічного значення, що актуалізуються в процесі трансферу семантичної інформації через когезійні засоби, є суттєвими в експлікації авторського підходу до витлумачення терміна. Актуалізація когезійного потенціалу додаткових складників на семантичному рівні посилюється засобами синтаксичного рівня – ініціальною позицією в реченнях, паралельністю синтаксичних конструкцій, графічним та візуальним оформленням тощо.

Для термінів, яким властиве явище категоріальної багатозначності, вирішального значення набуває контекст спеціальної літератури. Базові категоріальні поняття економіки об'ємні за значенням, а об'ємне значення терміна потребує конкретизації, що, зокрема, реалізується когезійними засобами в тексті.

Отже, полісемія термінів фактично не існує, це лише їх потенціал. Синонімічність термінів є властивість парадигматичних відношень між ними. Різні слова-терміни, що називають одне поняття за різними диференційними ознаками, а тому і різними мовними одиницями, які від цього не зближуються у парадигматичному плані системи мови, штучно синонімізуються у синтагматичному плані актуалізації. Різні слова-терміни, які іменують одне поняття, представляють собою функціональні варіанти фіксованих термінів, обумовлених комунікативною релевантністю різних диференційних ознак одного і того ж поняття. Таким чином, ТО, що виражають базові поняття концептосфери економіки, здійснюють важливу когезійну роль і стають домінантами термінологічного поля тексту.

Матеріал дослідження показав, що лінгвістична форма термінологічних когезійних засобів виявляє значний когнітивний потенціал і зумовлюється інформаційним статусом структури, способом і місцем локалізації в дискурсивному просторі, концептуальними характеристиками мовних форм як засобів орієнтації адресата стосовно ресурсів мовної картини, необхідних для формування чи зміни ментальних репрезентацій на різних етапах комунікативного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Вісник:* Проблеми української термінології. – Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка". – 2002. – № 453. – 554 с.
2. *Вовк Л.* Термін та термінологічна лексика в німецьких текстах з біржової і банківської діяльності // Іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. – Львів: Світ, 1998. – С. 129-135.
3. *Глушко М.М.* Теория и практика английской научной речи. – М.: МГУ, 1987. – 239 с.
4. *Гак В.Г.*, Лейчик В.М. Субституция терминов в синтагматическом аспекте // Терминология и культура речи. – М.: Наука, 1981. – С. 47-57.
5. *Завгородняя М.Б.* Векторное развитие информативности англоязычного научного текста. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гос. ун-т. – Одеса, 1991. – 17 с.
6. *Каменская О.Л.* Текст и коммуникация. – М.: Высшая школа, 1990. – 151 с.
7. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
8. *Кобозева И.М.* Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
9. *Колегаева И.* Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: ОГУ им. И.И.Мечникова, 1991. – 121 с.
10. *Скороходько Е.Ф.* Термін як репрезентант комунікативної стратегії побудови наукового тексту // Мовні та концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: "Прайм- М", 2002. – № 6. – С. 204-208.
11. *Суперанская А.В.* Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука,1989. – 200

с.
12. *Харитончик З.А.* Способы концептуальной организации знаний // Язык и структуры представления знаний. – М.: ИНИОН РАН, 1992 а. – С. 98-123.
13. *Halliday M.A.K.*, *Hasan R.* Language, context, and text: aspects of language in a special-semiotic perspective. – 2nd imp. – Oxford: OUP, 1990. – 125 p.
14. *Samuelson P. A.*, Nordhaus W.D. Economics. – 14th ed. – USA: Hill Inc, 1992. – 784 p.
15. *Slavin S.L.* Introduction of Economics. – USA: Irwin Inc., 1991. – 700 p.

Сусанна ПАСІЧНИК, Петро ЧЕРНИК

ІНТЕГРУВАННЯ ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статті розглянуто читання, як вид мовленнєвої діяльності у контексті вивчення іноземних мов. Аналізується читання, як вид рецептивної діяльності, що розвиває навички самостійної роботи, мовну здогадку, формує такі якості, як працелюбність, наполегливість, сприяє підвищенню мотивації. Виділено функції читання іншомовних текстів.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, рецептивна діяльність, екстенсивне читання, позааудиторне читання, навчальне читання, ґрунтовне читання.

The article considers reading as a kind of language skill in the context of learning of foreign languages. The reading is analyzed as a kind of receptive activity that develops skills of independent work, linguistic guess, nurtures such qualities as diligence, perseverance, and improves motivation. The functions of the reading of foreign-language texts are highlighted.

Keywords: language skill, receptive activity, extensive reading, independent reading, educational reading, reading for details.

Серед чотирьох видів мовленнєвої діяльності читання займає досить важливу роль, оскільки по-перше, виступає одним з основних засобів пізнавальних потреб особистості та здійснення інформаційної діяльності, а по-друге , воно займає особливе місце серед видів мовленнєвої діяльності за поширенням, важливістю та доступністю [1, С.13]. Читання сприяє збільшенню лексичного запасу мовця, збагаченню його знань практичної стилістики, а отже, хто багато читає, той краще пише. Окрім цього, декодувати писаний текст ми можемо лише з допомогою читання.

Мета статті – проаналізувати значущість читання, як виду мовленнєвої діяльності у вивченні іноземної мови, оскільки зростання культурних запитів, зокрема інтерес до читання зарубіжної художньої, публіцистичної, науково-популярної літератури, створює ґрунт для використання та вдосконалення навичок читання іноземною мовою.

Мовний матеріал, що сприймається при читанні, відрізняється від матеріалу, який сприймається на слух, достатньо великим обсягом і різноманітністю, а також тими особливостями, які характерні для книжково-письмового стилю. Зокрема більш довгими реченнями, більш широким використанням складнопідрядних і складносурядних речень. Ці особливості, з одного боку, полегшують розуміння тексту, тому що думка автора розкривається більш детально, а з іншого боку – ускладнюють, так як у довгому реченні важче виділити головні члени та встановити зв'язки між словами.

Читання іншомовних текстів розвиває мислення, допомагає усвідомити особливості структури конкретної іноземної мови, а також глибше зрозуміти особливості рідної мови. Інформація, яка отримується у процесі читання, розвиває його світогляд, збагачує знання про історію, географію, політико-суспільний устрій, економіку, культуру, літературу країни, мову якої він вивчає. Велика розумова робота, що пов'язана з проникненням у зміст тексту, розвиває навички самостійної роботи, мовну здогадку, формує такі якості, як працелюбність, наполегливість, сприяє підвищенню мотивації.